

період : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 053. Київ, 2020. С. 207.
URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885>.

4. Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.

5. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакарь, Е.Ю. Соболев, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2017. 277 с.

Бут Юрій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Верховенство права як засада кримінального провадження вперше була закріплена у ст. 8 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року, де визначено, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

Така регламентація засади верховенства права у кримінальному процесуальному законодавстві фактично продублювала зміст ст. 8 Конституції України, де закріплено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Втім, вищенаведені норми досить декларативно визначили зміст засади верховенства права, що зумовлює потребу наукового дослідження та тлумачення її сутності та змісту.

Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року вказано, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його отождолення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи [2].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що норми кримінального процесуального законодавства можуть не відповідати принципу верховенства права. На це неодноразово зверталася увага у рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, у рішенні в справі «Жук проти України» від 21 жовтня 2010 року вказано, що оскільки компетенція Верховного Суду у справі була обмежена питаннями права, відсутність відкритого судового засідання *per se* не порушувала п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Втім, відповідно до ч. 2 ст. 394 КПК України 1960 року прокурор мав перевагу бути присутнім на попередньому розгляді справи, на відміну від будь-яких інших сторін, та усно викласти свою позицію перед колегією з трьох суддів з метою здійснення впливу на їх думку. По суті ця позиція полягала в тому, що в задоволенні касаційної скарги заявника необхідно відмовити та залишити його вирок без змін. Суд вважає, що процесуальна справедливість вимагала, щоб заявнику було також надано можливість усно виступати у відповідь. Після обговорення колегія відмовила у задоволенні касаційної скарги заявника з питань права на стадії попереднього розгляду справи, таким чином, обійшовшись без відкритого судового засідання, на яке заявник був би викликаний та в якому він мав би можливість брати участь. Судом також зауважується, що заявник звертався з клопотанням, щоб судові засідання проводилося в його присутності. У світлі цих міркувань Європейський суд з прав людини доходить висновку, що процедура в Верховному Суді не надала заявнику можливість брати участь в провадженні у відповідності із принципом процесуальної рівності сторін [3].

Варто зауважити, що приймаючи КПК України 2012 року законодавець врахував цю прогалину та у ч. 1 ст. 428 КПК України передбачив, що питання відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує без виклику сторін кримінального провадження, забезпечивши таким чином рівність сторін кримінального провадження як одного із складових верховенства права.

Аналіз рішень Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду дозволяє стверджувати, що засада верховенства права є комплексною, адже складається із різних елементів. Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року вказано, що елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до свавілля [4].

Подібний підхід спостерігається і в доповіді, схваленою Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), де вказано, що елементами поняття «верховенство права» є: законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, представленого незалежними та

безсторонніми судами, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом.

Слід зауважити, що більшість із названих складових елементів верховенства права є самостійними засадами кримінального провадження, які регламентуються нормами КПК України, зокрема: ст. 10 «Рівність перед законом і судом», ст. 11 «Повага до людської гідності», ст. 12 «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність», ст. 13 «Недоторканність житла чи іншого володіння особи», ст. 14 «Таємниця спілкування», ст. 15 «Невтручання у приватне життя», ст. 16 «Недоторканність права власності», ст. 17 «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини», ст. 18 «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї», ст. 19 «Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення», ст. 20 «Забезпечення права на захист», ст. 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень», ст. 22 «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості».

Проте не всі елементи верховенства права є окремими засадами кримінального провадження. Зокрема, у КПК України не регламентується принцип правової визначеності. Хоча відповідне правило широко використовується у правозастосовній практиці, зокрема і в практиці Верховного Суду. Так, в Ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 травня 2021 року вказано, що не заперечуючи того факту, що об'єднана палата має повноваження робити висновки щодо застосування норм права в подібних правовідносинах з метою розвитку права і формування єдиної судової та правозастосовної практики з відповідних питань, що само по собі сприяє забезпеченню правової визначеності, колегія суддів, тим не менше, вважає, що в окремих випадках (як, скажімо, у ситуації, де об'єднана палата подолала певну невизначеність законодавчих положень з процесуального питання, яке безпосередньо не стосується фундаментальних прав і свобод людини) висновки об'єднаної палати щодо застосування норм права в подібних правовідносинах слід застосовувати виключно перспективно, а не ретроспективно. Це, з одного боку, забезпечить належний розвиток права та більш чітке правове регулювання, але водночас не матиме руйнівних наслідків для попередніх справ і не створить необґрунтованих, непередбачуваних і головне непереборних перешкод для належного відправлення правосуддя в кримінальних провадженнях, які розпочалися до формування цієї нової судової практики [5].

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що засада верховенства права – це універсальна та комплексна засада кримінального провадження, яка відображає соціальне призначення права. Засада верховенства права не є тотожною законності та взаємопов'язана із такими засадами кримінального провадження як:

рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, забезпечення права на захист, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

2. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

3. Справа «Жук проти України» (Заява № 45783/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовт. 2010 р. ; остаточне від 11 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_659?find=.

4. Справа за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху): рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>.

5. Ухвала Верховного Суду від 12 травня 2021 року у справі № 663/267/19. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005607>.